

Agnieszka Zajda

*„Polacy i Litwini, spadkobiercy wspólnej historii”, czyli słów parę
o cyklu wykładów w warszawskim Zamku Królewskim*

Dzięki inicjatywie Redakcji, na łamach „Krakowskiego Pisma Kresowego” udostępnione zostały teksty niektórych wykładów, wygłoszonych w warszawskim Zamku Królewskim w ramach trwającego bez mała rok (6 V 2009 – 10 III 2010) programu *Polacy i Litwini, spadkobiercy wspólnej historii. Spróbujmy się lepiej zrozumieć*.

Informację o założeniach i realizacji tego programu, **poświęconego dziejom** i kulturze Litwy od czasów przeduniijnych aż po wiek XX, pozwolę sobie poprzedzić akcentem prywatnym, jako że cykl spotkań *Polacy i Litwini...* zrodził się w scenerii odległej od instytucji, która potem pozwoliła zaistnieć mu publicznie i sfinansowała całe przedsięwzięcie – czyli Zamku Królewskiego w Warszawie, którego partnerem merytorycznym w tym programie zostało Centrum im. Cz. Miłosza przy Uniwersytecie Witolda Wielkiego w Kownie. Pomysł programu wykrystalizował się bowiem podczas rozmów, które wiodłyśmy w Wilnie z dr Ireną Mikłaszewicz. U jego źródeł leżało przekonanie, że racją stanu zarówno Polski, jak i Litwy, jest współpraca i „różnienie się pięknie”, czemu znacznie bardziej niż żal czy tęsknota, mające swe źródło w losach poszczególnych osób i rodzin, przeszkadza żywotność stereotypów, którymi – wobec powszechnej niewiedzy historycznej – łatwo „napychać” ludzkie głowy. Te „etykietki” na Litwie zdają się funkcjonować znacznie szerzej niż w Polsce, co nie zmienia faktu, że braki i uproszczenia w polskiej edukacji z dziedziny historii również budzą niepokój. Uczni polscy i litewscy od lat dyskutują, piszą, organizują sesje naukowe, których przedmiotem są blaski i cienie stosunków pomiędzy naszymi narodami. Jednak nadal zbyt mało jest programów upowszechniających tę wiedzę wśród szerokiej publiczności, niezwiązanej z naukowym środowiskiem historyków. Taką właśnie rolę miał spełniać cykl wykładów o Litwie.

Warszawski Zamek, noszący ongiś miano Zamku Króla i Rzeczypospolitej Obojga Narodów, gdzie podczas obrad sejmowych nasi przodkowie, mimo burzliwych sporów, potrafili jednak dochodzić do porozumienia dla dobra wspólnego, okazał się miejscem szczególnie odpowiednim dla takiej publicznej polsko-litewskiej dysputy. Z kolei millenium, świętowane przez Litwę w 2009 r.¹, stało się doskonałym powodem, by przybliżyć polskiemu odbiorcy dzieje narodu, z którym tyle nas przez wieki łączyło (i wiele dzieliło).

Założenia cyklu wykładów *Polacy i Litwini, spadkobiercy wspólnej historii* były następujące:

- przedstawienie przez wybitnych naukowców problemów ważnych dla wspólnego okresu naszych dziejów oraz tematów, które wyjaśniają źródła zaszłości, zakłócających do dziś stosunki polsko-litewskie;
- poszerzenie wiedzy odbiorcy, który nie jest historykiem;
- ukazanie szeregu problemów historycznych – w tym także tych trudnych – z różnych punktów widzenia jako próba wyłamywania się z szablonów ciężących nad myśleniem obu naszych narodów (często nawet polski punkt widzenia bywa dla nas niejasny; punkt widzenia litewski czy białoruski² nie jest nam zwykle w ogóle znany. Tu istotne było założenie, że jeśli nawet z czymś się nie zgadzamy, należy znać argumenty drugiej strony);
- umożliwienie zainteresowanym słuchaczom kontaktu z wybitnymi polskimi lituanistami oraz z ważnymi przedstawicielami świata naukowego Litwy (po każdym z wykładów uczestnicy mieli możliwość zadawania pytań).

W ramach „litewskiego cyklu” odbyło się 27 wykładów (w tym 4 *Wakacyjne spotkania z kulturą Litwy*)³. Spośród 29 prelegentów 22 to pracownicy litewskich instytucji naukowych i muzeów. Polscy wykładowcy reprezentowali: Instytut Historii PAN, Instytut Sztuki PAN, Uniwersytet w Białymstoku, Uniwersytet Jagielloński i Uniwersytet Warszawski, litewscy natomiast: Uniwersytet im. Witolda Wielkiego w Kownie, Instytut Historii Litewskiej Akademii Nauk, Uniwersytet Wileński, Uniwersytet im. M. Romera w Wilnie, Akademię Sztuk Pięknych w Wilnie, Uniwersytet Pedagogiczny w Wilnie, wileńską filię Uniwersytetu w Białymstoku, Pałac Wielkich Książąt Litewskich w Wilnie, Litewskie Pracownice Konserwacji Zabytków, Muzeum-Dom Adama Mickiewicza w Wilnie, Pałac Ogińskich w Plungė (Płungiany), Muzeum Dom M. K. Čiurlionisa w Wilnie. Nawiązanie współpracy z wieloma wykładowcami z Litwy było zasługą dr Ireny Mikłaszewicz, dzięki której program został zrealizowany w takim kształcie, na jakim nam zależało. Udało się bowiem przekonać do udziału zbliżoną liczbę znakomitych specjalistów będących Polakami litewskimi,

¹ Pierwsza historyczna wzmianka o Litwie, związana z opisaną w *Rocznikach Kwedlinburskich* misją chrystianizacyjną św. Brunona z Kwerfurtu, pochodzi z 1009 r. (przyp. red.)

² W programie nie brali udziału historycy z Białorusi, tym niemniej podczas wielu wykładów była mowa również o tym „spadkobiercy wspólnej historii”.

³ Również w ramach programu na zaproszenie Zamku gościła przez kilka dni w Warszawie czwórka studentów historii z Uniwersytetu w Kownie.

rdzennymi Litwinami i lituanistami z Polski, co pozwoliło zaproponować publiczności nieco bardziej wielostronne spojrzenie na ważkie i często trudne zagadnienia historii łączącej nasze narody.

Należy podkreślić, że zaproszenie do wygłoszenia wykładu w ramach cyklu *Polacy i Litwini...* spotkało się z odmową tylko w nielicznych przypadkach. Biorący udział w programie naukowcy i muzealnicy z obu krajów życzliwie dostosowali się do naszych próśb o konkretną tematykę i terminy. Ze zrozumieniem również potraktowali wszelkie niedogodności wykładu dla szerokiej rzeszy zróżnicowanych wiedzą, wiekiem i doświadczeniami odbiorców, którzy ze swojej strony odpłacili wykładowcom prawdziwym zainteresowaniem (liczne, ciekawe pytania) i dużą życzliwością. Nawiasem mówiąc, w ciągu niemal roku doszło tylko do jednej ostrej scysji, kiedy to podczas wykładu na temat Mickiewicza słuchaczka z Białorusi oskarżyła litewskiego prelegenta o „filopolonizm”. Dobór argumentów w agresywnej utarczce słownej o narodowość poety wskazywał ze szczególną jasnością, jak bardzo potrzebne są publiczne spotkania poświęcone historii.

Cykl *Polacy i Litwini, spadkobiercy wspólnej historii* zainaugurował **dr Rimantas Miknys**, dyrektor Instytutu Historii Litwy (Wilno), wykładem *Litwa a Polska na przestrzeni wieków*. Gościem specjalnym programu był wybitny litewski poeta, eseista i tłumacz, profesor Uniwersytetu Yale, Tomas Venclova (wykład *Wilno jako przedmiot nostalgii*).

Wykłady odbywały się w ramach dwóch bloków tematycznych: *Historia* i *Kultura* (ten ostatni obejmował również program na sezon letni: *Wakacyjne spotkania z kulturą Litwy*).

Spotkania poświęcone historii miały zwykle formę podwójną – dwa wystąpienia na podobne tematy, dopełniające się bądź stanowiące głosy w dyskusji. Niestety, z powodu choroby litewskiego prelegenta nie doszło do ważnego dwugłosu dotyczącego II wojny światowej (aczkolwiek prof. Jarosław Wołkonowski, przedstawiając racje strony polskiej, dogłębnie nakreślił złożoność problemu).

W ramach cyklu *Historia* odbyły się następujące wykłady:

- **prof. dr hab. Urszula Augustyniak** (Uniwersytet Warszawski/IH PAN): *Wielkie Księstwo Litewskie w Rzeczypospolitej Obojga Narodów (1569-1795)*;
- dwugłos o Litwie sowieckiej: **dr Katarzyna Korzeniewska** (Uniwersytet Jagielloński): *Przed semaforem. Litewska opozycja demokratyczna między wojną partyzancką a Sądymem (1960-1988)* oraz **dr Irena Mikłaszewicz** (docent Uniwersytetu im. Witolda Wielkiego w Kownie): *Sowiecka polityka narodowościowa na Litwie 1944-1990 i jej konsekwencje do dziś*;
- dwugłos o stereotypach i mitach: **dr hab. Krzysztof Buchowski** (profesor Uniwersytetu w Białymstoku): *Mit Litwy w polskiej kulturze* oraz **dr Antanas Kulkas** (profesor Uniwersytetu im. M. Romera w Wilnie): *Negatywny stereotyp Polaka u Litwinów: dlaczego i czy tylko taki?*;
- dwugłos o Litwie na przełomie wieków: **prof. dr Egidijus Aleksandravičius** (Uniwersytet im. Witolda Wielkiego w Kownie): *Nierozpoznany Antanas Bara-*

nauskas: jeszcze jedna utopia litewskiego odrodzenia na przełomie XIX i XX w. oraz dr Andrzej Pukszo (docent Uniwersytetu im. Witolda Wielkiego w Kownie): *Litewskie drogi do niepodległości: od Auszry do Aktu 16 Lutego 1918 roku*;

- dwugłos o okresie międzywojennym: **dr Pranas Janauskas** (kierownik katedry Historii Uniwersytetu im. Witolda Wielkiego w Kownie): *Udział Polaków w samorządzie kowieńskim w latach 1918-1940* oraz **dr hab. Krzysztof Buchowski** (profesor Uniwersytetu w Białymstoku): *Mit wileński w międzywojennej Litwie*;
- dwugłos o „dwóch stronach medalu” (dwojaka ocena znanych postaci z dziejów Wielkiego Księstwa Litewskiego): **prof. dr hab. Henryk Wisner** (IH PAN): *Janusz Radziwiłł (1612-1655) albo o odpowiedzialności za naród* oraz **dr Vydas Dolinskas** (Uniwersytet Wileński/dyrektor Pałacu Wielkich Książąt Litewskich w Wilnie): *Szymon Kossakowski. Dzieje jednej kariery*;
- dwugłos o świetności dawnej Litwy: **dr Arturas Dubonis** (Instytut Historii Litwy w Wilnie): *Stosunki wielkiego księcia Traidenisa (Trojdena) (1268-1282) z Polską* oraz **prof. dr hab. Andrzej Rachuba** (przewodniczący Rady Naukowej IH PAN): *Litewska specyfika – tzw. hegemonie rodzin w życiu politycznym państwa*;
- **dr hab. Jarosław Wołkonowski** (profesor Uniwersytetu w Białymstoku/Filia UwB w Wilnie): *Dlaczego nie byliśmy sojusznikami – Polska i Litwa podczas II wojny światowej*.

Z cyklu *Kultura* miały miejsce następujące wykłady:

- **Grażina Drėmaitė** (konserwator zabytków, przewodnicząca Fundacji Wspierania Współpracy Litewsko-Polskiej w Wilnie): *Wspólne dziedzictwo kulturalne Litwy i ochrona zabytków*;
- **Rimantas Šalna** i **Wojciech Piotrowicz** (Muzeum-Dom Adama Mickiewicza w Wilnie): *Spotkanie z literaturą: Mickiewicz i Wilno*;
- **dr Jolanta Skurdauskienė** (Muzeum-Pałac Ogińskich w Plungė / Żmudź): *Metamorfozy rodu Ogińskich. Od apologii prawosławia do tworzenia podstaw kultury litewskiej*;
- **dr Alicja Rybałko** (Wilno – Münster) i **Romuald Mieczkowski** (Wilno – Warszawa): *Spotkanie literackie: W stronę Wilna. Czy polska poezja w Wilnie żyje?*;
- **dr Giedrė Mickūnaitė** (Akademia Sztuk Pięknych w Wilnie): *Wielki Książę Witold – wizerunek władcy*;
- **prof. dr hab. Maria Kałamajska-Saeed** (Warszawa, IS PAN): *O splendor domu czyli galerie portretowe Sapiechów i Radziwiłłów*;
- **dr Halina Turkiewicz** (profesor Uniwersytetu Pedagogicznego w Wilnie): *„Takich chmur jak nad Wilnem nie ma w żadnym kraju”. Poezja regionalistów wileńskich*;
- **prof. dr Adomas Butrimas** (rektor Akademii Sztuk Pięknych w Wilnie): *Charakterystyczne cechy historii i kultury żmudzkiej*;
- **dr Rūta Vitkauskienė** (Dyrekcja Rezerwatu Kulturowego Zamków Wileńskich, Katedra Historii i Teorii Sztuki Akademii Sztuk Pięknych w Wilnie):

Osobliwości architektury i sztuki Wielkiego Księstwa Litewskiego;

- **dr Regina Jakubenas** (docent Uniwersytetu Wileńskiego): *Udział Akademii Wileńskiej w życiu publicznym w II połowie XVIII w.;*

Cykl warszawskich spotkań z Litwą zakończyły: gawęda **Stasysa Urbonasa**, dyrektora Domu M.K. Čiurlionisa (*Romantyczne Wilno w życiu i twórczości M. K. Čiurlionisa, F. Ruszczyca i J. Bułhaka*) oraz koncert w wykonaniu znakomitych litewskich pianistów: **Rokasa Zubovasa** (prawnuka Mikalojusza Konstantinasa Čiurlionisa) i **Sonaty Zubovienė**.

Słuchaczami wykładów *Polacy i Litwini, spadkobiercy wspólnej historii* byli w dużej mierze ludzie w wieku średnim i starszym (niektórzy pochodzący z Kresów lub rodzinnie związani z terenami dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego). Jednak nie brakowało również osób młodych, w tym studentów. W ciągu roku zebrała się liczna grupa stałych uczestników, choć oczywiście część publiczności zainteresowana była tylko konkretnymi tematami. Największe zainteresowanie wzbudziły wykłady prof. Tomasa Venclovy (który zgromadził ok. 200 osób), prof. Marii Kałamajskiej-Saeed (ok. 170), prof. Antanasa Kulakauskasa i prof. Krzysztofa Buchowskiego (ok. 150) oraz prof. Henryka Wisnera, dr. Vydasa Dolinskasa, dr. Rūty Vitkauskienė i zamykające cykl spotkanie z panem Stasysem Urbonasem (ok. 120). Średnia frekwencja na pozostałych wykładach wynosiła ok. 80 osób (nie zdarzyło się, żeby przyszło mniej niż pięćdziesięciu słuchaczy, mimo iż wykłady odbywały się w dni powszednie). Liczby te wyraźnie świadczą o otwarciu nie-historyków na problematykę historyczną i o potrzebie rozmowy na temat minionych dziejów, sięgającej znacznie głębiej niż stereotypy.